

JIMEP.

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives

Gönderiliş Tarihi: 19/06/2025

Kabul Tarihi: 08/07/2025

ORCID 0000-0002-1009-0041

ORCID 0009-0001-2762-2649

VESAYETTEN DİRENİŞE: TÜRK SİYASETİNDE ASKERİ MÜDAHALELERİN EVRİMİ

Mutlu SESLİ¹
Rahmi ÖZER²

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde 1960 yılından itibaren yaşanan askeri darbelerin siyasal sistem üzerindeki etkilerini ele almaktadır. 27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayan bu müdahaleler süreci; 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesi, 28 Şubat 1997 post-modern darbesi ve 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişimiyle devam etmiştir. Her bir müdahale, yalnızca hükümetlerin görevden uzaklaştırılmasıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda anayasal düzenin değişmesi, siyasal partilerin kapatılması, siyasetçilere yasaklar getirilmesi gibi yapısal dönüşümlere de neden olmuştur. Askeri müdahaleler, Türkiye'de demokratikleşme sürecini kesintiye uğratmış; halkın siyasi katılımını sınırlamış ve siyaset üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Özellikle 1980 darbesi sonrası hazırlanan 1982 Anayasası, askeri vesayetin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ise halkın doğrudan direnişiyle bastırılmış, bu olay Türkiye'nin darbelerle yüzleşmesinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çalışma, tarihsel olaylar üzerinden askeri müdahalelerin kısa ve uzun vadeli etkilerini inceleyerek, Türkiye'de demokrasinin darbelerle nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışma, Türkiye'nin askeri müdahalelerle şekillenen siyasal tarihinin analizini yaparak, gelecekte demokrasinin askeri ya da sivil her türlü müdahaleye karşı dirençli hale getirilmesi için gerekli olan siyasal kültürün, hukukun ve kurumsal yapının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Askeri darbe, Siyaset, Hükümet, Halk.

Jel Kodları: H56, P16, N44

FROM TUTELAGE TO RESISTANCE: THE EVOLUTION OF MILITARY INTERVENTIONS IN TURKISH POLITICS

ABSTRACT

This study examines the impact of military coups on the political system of the Republic of Turkey, beginning with the 1960 military intervention. The sequence of interventions includes the May 27, 1960 coup, the March 12, 1971 memorandum, the September 12, 1980 coup, the February 28, 1997 post-modern coup, and the failed coup attempt of July 15, 2016. Each of these interventions not only resulted in the removal of incumbent governments but also triggered structural transformations such as constitutional changes, the dissolution of political parties, and the imposition of political bans on elected officials. Military interventions have consistently interrupted the democratization process in Turkey, limiting popular political participation and leaving lasting effects on the political landscape. In particular, the 1982 Constitution, drafted in the aftermath of the 1980 coup, institutionalized military tutelage over civilian politics. Conversely, the July 15, 2016 coup attempt was thwarted by popular resistance, marking a turning point in Turkey's confrontation with its history of military coups. The study examines the short- and long-term effects of military interventions through historical events and reveals how democracy in Turkey has been shaped by coups. In addition, by analyzing Turkey's political history shaped by military interventions, this study emphasizes the importance of the political culture, law and institutional structure necessary to make democracy resistant to all kinds of military or civilian interventions in the future.

Keywords: Military coup, Politics, Government, Public.

Jel Codes: H56, P16, N44

¹ Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, Department of Public Administration, mutlu_sesli@hotmail.com

² Tokat Gaziosmanpaşa University, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, rhmozt@gmail.com

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili siyasal hayata geçişi, demokratikleşme yolunda atılmış önemli bir adım olmakla birlikte, bu süreç askeri müdahalelerle kesintiye uğramıştır. 27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayan ve sırasıyla 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesi, 28 Şubat 1997 post-modern darbesi ve 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişimi ile devam eden bu müdahale silsilesi, Türkiye'nin siyasal sisteminde derin kırılmalara yol açmıştır. Askeri müdahaleler, yalnızca hükümetlerin devrilmesiyle sınırlı kalmamış; anayasa değişiklikleri, siyasi partilerin kapatılması, siyasetçilere getirilen yasaklar ve yargı düzenlemelerinde yapılan yapısal değişikliklerle demokratik sürecin işleyişini de köklü biçimde etkilemiştir. Darbeler sadece yönetimdeki siyasal iktidarları değiştirmekle kalmayıp anayasal değişikliklerle, siyasal partilerin organizasyonuna, bireysel hak ve özgürlükleri ve toplumsal hayatında her alanını geniş bir etkisi altına alarak dizayn etmiştir. Askerî darbelerin, Türk siyasi hayatı üzerinde kurumsal ve ideolojik olarak, önemli bir belirleyiciliği olduğu söylenebilir.

Bu çalışma, Türkiye'de 1960 sonrası dönemde gerçekleştirilen askeri müdahalelerin siyasal sistem üzerindeki etkilerini tarihsel bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Askerî darbelerin gerekçeleri, uygulanış biçimleri ve siyasal sonuçları karşılaştırmalı olarak ele alınarak, bu müdahalelerin Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşması önündeki engelleyici rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca darbelerin toplum, hukuk sistemi, siyasi aktörler ve anayasal düzen üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkileri değerlendirilerek, Türkiye'de asker-siyaset ilişkilerinin dönüşümü analiz edilmiştir.

Çalışmanın temel amacı, Türkiye'de askeri müdahalelerin yalnızca birer siyasi kırılma değil, aynı zamanda kurumsal ve toplumsal düzeyde kalıcı etkiler bırakan yapısal dönüşümler olduğunu göstermektir. Özellikle 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin halkın doğrudan direnişiyle başarısızlığa uğraması, Türkiye'de sivil iradenin güçlenmesi ve darbelerle hesaplaşma açısından yeni bir dönemin habercisi olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de demokrasinin gelişim süreci ile askeri müdahaleler arasındaki ilişkiyi analiz ederek, geçmişin deneyimlerinden hareketle gelecekte benzer müdahalelere karşı toplumsal ve siyasal direnç mekanizmalarının nasıl geliştirilebileceği sorusuna da yanıt aramaktadır.

2. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi Öncesi Ve Siyasi Gelişmeler

İkinci Dünya savaşı sonrasında dünyada Almanya ve İtalya gibi faşist rejimlerle yönetilen ülkeler savaşı kaybetmiş sonucunda faşist rejimler yıkılmış Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi çok partili siyasi rejimle yönetilen ülkeler kazanmıştır. Fakat kazanan taraftaki ülkeler arasında Sovyetler Birliği'nde bulunuyordu ama Sovyetler Birliği tek parti ile yönetiliyordu 2. Dünya savaşıdan sonra Sovyetler Birliğinin yayılmacı politikası Türkiye'yi tehdit ediyordu ve bu nedenle Türkiye ABD ve İngiltere gibi batılı devletlere yakınlaşmak zorunda kaldı ve bu devletlerin çok partili siyasal yaşamının olması Türkiye'deki siyasal yönetim şekliyle uyuşmuyordu; çünkü Türkiye'de tek partili bir yönetim olan CHP ve Milli Şef olarak nitelendirilen İsmet İnönü bulunmaktaydı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ve Milli Şef İsmet İnönü ABD ve İngiltere gibi batılı ülkelerin baskısıyla çok partili siyasal hayata geçmek zorunda kalmıştır ve ilk parti 1945 yılında Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi olmuştur. Daha sonra 1946 yılının başında CHP 'den ayrılan Adnan Menderes ve Celal Bayar öncülüğünde Demokrat Parti (DP) kurulmuştur.

1946 yılında gerçekleştirilen genel seçimler, Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçişin başlangıcı olarak kabul edilmekte olup, bu seçimlerde ilk kez birden fazla parti yarışmıştır. Ancak seçimlerin demokratik niteliği ciddi biçimde tartışmalıdır. Açık oy kullanımı ve kapalı sayım esasına dayanan bu seçimler, seçim güvenliği açısından büyük eksiklikler barındırmıştır. Uzun yıllar iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP), devletin temel kurumları üzerindeki etkinliği dikkate alındığında, seçim sonuçlarında gerçek anlamda bir değişiklik beklenmemiştir ve nitekim CHP, bu seçimlerin ardından iktidarını sürdürmüştür. Buna karşılık, 1950 yılında yapılan genel seçimlerde oy verme gizli, sayım ise açık biçimde gerçekleştirilmiş; bu uygulama seçime olan güveni artırmış ve Demokrat Parti (DP) büyük bir başarı elde ederek iktidara gelmiştir. CHP ise bu seçimle birlikte muhalefet partisi konumuna geçmiştir. Demokrat Parti hükümetinin kurulmasının ardından mecliste CHP ve DP arasında yoğun siyasi tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır. 2 Haziran 1950 tarihinde gerçekleştirilen güven oylamasıyla yeni hükümet meclisten güvenoyu almıştır. Bu süreçte CHP grubu, hükümet programında son sözün kendilerine bırakılmasını talep etmiş; ancak bu talep kabul edilmediği için meclisi terk etmiştir. Bu durum meclis içinde siyasi gerilimi tırmandırmış ve dönemin muhalefet partisi olan CHP'nin tepkisi, görece küçük bir mesele üzerinden büyüyen siyasi krizlerin habercisi olmuştur (Eroğul, 2003: 99).

Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki sürtüşmeler giderek daha da sertleşmiş. İki parti arasındaki sürtüşmelerde, İktidar partisinin yaptığı bir çalışmayı muhalefet partisi her zaman tehdit olarak görmeye başlamıştır. İktidardaki DP muhalefetteki CHP'ye baskısını her zaman artırmıştır ve bu iki partinin birbirlerine karşı tehdit olarak gördükleri her olay ve iktidar ve muhalefet arasında her siyasi tavırlar partilerin kendi tabanlarına da yayılmıştır. Bu genel durum zaman ilerledikçe daha da sert siyasi ortam oluşmasına neden olmuştur.

Demokrat parti daha iktidarının ilk günlerinde 13 Haziran 1950'de, İsmet İnönü'yü hükümete darbe yapmaya girişmekle suçlamış ve bundan dolayı yüksek düzeyde rütbeli askerlerin görev yerlerini değiştirerek bu askerleri daha pasif, etkili olmayan görevlere atamıştır. Bununla birlikte 15 generalle, 150 albayın da kısa bir süre içinde emekliliğe sevk edilmeleri de, Demokrat Parti iktidarının ordu ile ilişkisine iyi bir başlangıç yapmadığı ve ordu içerisinde kötü intiba bırakmasına neden olduğu söylenebilir (Aydemir, 2000: 229).

Başbakan Adnan Menderes, ilerleyen zamanlarda muhalefeti daha sert bir şekilde baskılamak için bir "Tahkikat Komisyonu" kurmayı kararlaştırmıştır. Bu karar, 1960 yılının Nisan ayının içerisinde büyük tartışmalar ile Meclis'ten geçmiştir. Muhalefetteki CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü, parlamento tarihinde bu zamana kadar yapılmamış en sert ve en önemli konuşmasını yapmıştır. İnönü bu konuşmasında Demokrat Parti'yi uyarmış ve İnönü'nün bu konuşması ile birlikte muhalefet ile iktidarın restleşmeleri zirve noktasına ulaşmıştır. İnönü'nün bu konuşması siyasi tarihimizin dönüm noktası olarak görülebilir. İnönü "Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, haksızlık rejimi kurarsa, o ülkede ihtilal olur; bu yolda devam ederseniz sizi ben de kurtaramam, şartlar tamam olunca milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu hak meşru bir hak olarak kullanılacaktır" demiştir (Karavelioğlu, 2007: 24). İsmet İnönü'nün bu konuşmasından da anlaşıldığı gibi 27 Mayıs 1960 darbesinin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır, zaten bu olaydan yaklaşık olarak 1 ay kadar sonra 27 Mayıs 1960 darbesi de gerçekleşmiştir.

2.2.1960 Darbesi ve Yaşanan Olaylar

27 Mayıs 1960 sabahına Türkiye de halk, radyolardan Ordunun yönetime el koyduğunu duyarak uyanmıştır. Darbe bildirisini okuyan Askeri komuta kademesinin en üstün olan Genel Kurmay Başkanı değil bir Albay olan Alparslan Türkeş darbe bildirisini Türk milletine duyurmuştur.

Çünkü darbe Ordu içerisinde çoğunluğu albaylardan oluşan bir Cunta tarafından yapılmıştır. Askeri Komuta kademesinin bir kısmı bu darbenin gerçekleşmesinde bulunmamıştır. 1960 Darbesinin yapıldığı tarihte Genel Kurmay Başkanı olan Rüştü Erdelhun da darbeyi yapan cuntacılar tarafından tutuklanmış ve Demokrat Partili siyasilerin ve diğer bazı askerlerin götürüldüğü ve yargılamaların yapıldığı yassa adaya götürülmüştür (Ertürk, 2023).

Darbeciler iktidardaki DP hükümetini devirip Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes dahil bütün bakan ve iktidardaki DP Milletvekillerini tutuklamış Anayasayı askıya alıp adına Milli Birlik Komitesi (MBK) dedikleri bir kurul kurmuşlar ve geçici olarak belli bir süre ülkeyi (1961 yılı Ekim) ayına kadar idare etmişlerdir. Darbeciler yönetimi ele aldıktan sonra bir taraftan yassıada da yargılamaları yaptırmaya başladıktan sonra diğer taraftan da yeni bir Anayasa hazırlamaya başlamışlardır (Kırkpınar ve Çakmak: 2020).

Milli Birlik Komitesini başına emekli olan bir Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir. Cemal Gürsel'in verdiği bir teklif ile komitede, kara, hava, deniz ve jandarma kuvvetlerinin temsil edilmesine önem verilmiştir. Gürsel'in haricinde 37 üyeden oluşan heyet, 12 Haziran 1960 günü, 1 Sayılı Kanun ile birlikte ilan edilmiştir. Cemal Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısı yapan MBK bazı önemli kararlar almıştır ve kararlar şu şekildedir. (Erdem, Duman ve Pehlivan, 2014: 82).

1. Kararların maddi durumu düzenlemek için alınması,
2. Hiçbir parti ayrımı yapmaksızın herkese eşit bir şekilde davranılması,
3. Parti faaliyetlerinin yasaklanarak tartışma ve çatışmalardan uzak durulması,
4. Özgürlükleri sınırlayan yasaların kaldırılması,
5. Yabancı devletler ile ilgili DP Hükûmeti tarafından alınan kararların yürürlükte tutulması,
6. Barışın dış siyaset ortamında temel prensip olarak kabul edilmesi.

Bu kararlar alındıktan sonra Anayasanın hazırlanması sağlanmıştır 1961 Anayasasının başlangıç kısmı şekli şu şekildedir;

“Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan;

Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti;

Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak;

‘Yurtta Sulh, Cihanda Sulh’ ilkesinin, Millî Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak;

İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilân ve onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder (Resmi Gazete, 1961).”

Askerler anayasaya böyle bir başlangıç metni yazdırmaları ile darbeyi meşrulaştırdıkları değerlendirilmektedir. Milli Birlik Komitesi, yeni anayasayı hazırlayarak 1961 Anayasası’nı halkoyuna sunmuştur. Yüzde 61 evet oyu ile halk tarafından onaylanmıştır. Bu anayasa bireysel hak ve özgürlükleri genişletmiş, işçilere sendika kurma, grev gibi haklar vermiştir. Yürütme ve yasama erkleri birbirinden ayrılmıştır. Anayasa Mahkemesi, Askeri Yargıtay, Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumlar kurulmuştur. 1961 anayasası çoğu hukukçular tarafından özgürlükçü bir anayasa olarak görülmektedir. Ancak ordunun, yargı ve siyasete müdahale kapılarını da aralamıştır. Bu durum, sivil siyaset üzerinde uzun yıllar sürecek bir askeri vesayet anlayışının oluşmasını sağlamıştır. (Tunç& Akarçay: 2022).

Darbeciler her ne kadar toplumun her kesimini kapsayan özgürlükçü bir anayasa hazırladıklarını belirtseler de Başbakanı ve Bakanları idam etmekten vazgeçmemişlerdir. 27 Mayıs 1960 da tutuklanan Siyasilerin Yassıada Yüksek Adalet Divanı’nda gerçekleştirilen duruşmaları 14 Ekim 1960 günü başlamış, 15 Eylül 1961’de bitmiştir. Bu süreç de 203 oturum yapılmış, 19 dosya incelenmiş, 529 sanık, 1063 tanık dinlenmiştir (Erkanlı, 1972, 117-118).

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve iki Bakan Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan hakkında idam kararı verilmiştir. Celal Bayar hakkında verilen idam kararı yaş haddinden dolayı uygulanmamıştır. Ama Menderes, Zorlu ve Polatkan hakkındaki idam kararları uygulanmıştır. Bu kararlar Türk siyasi tarihinde büyük yaralar açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa bir Başbakan ve Bakanlar idam edilmiştir. Bu idamlar Türk siyasetinde 1960 darbesinden sonra seçimle iktidara gelen sivil yöneticilere karşı hep bir tehdit olarak gösterilmiştir. Ordu bundan sonra siyasetçiler üzerinde bir korku imparatorluğu kurmuştur (Kıyanç, 2020).

3.12 MART 1971 MUHTIRASI VE SİYASETE ETKİLERİ

3.1. Muhtıra Öncesi

12 Mart’a giden süreçte ülkeyi Demokrat Parti’nin devamı olarak görülen Süleyman Demirel liderliğinde Adalet Partisi (AP) yönetiyordu, AP ilk olarak 1960 darbesinden sonra yapılan 1961 seçimlerinde ikinci olmuş seçimlerde birinci parti olan CHP ile koalisyon kurarak iktidara ortak olmuştur. 1965 ve 1969 yıllarında yapılan seçimlerinde birinci parti olmuş ve tek başına iktidara gelerek ülkeyi yönetmiştir. AP 12 Mart’a kadar olan süreçte ülkedeki iç karışıklıklarla ekonomik sıkıntılar uğraşmıştır. 1961 Anayasası’nın vermiş olduğu özgürlük ortamı, Türkiye’de, 1961 ile 1971 arasında, bütün düşünceleri rahatlıkla tartışabildiği, insanlara özgürlükçü bir dönem yaşatmıştır. Özellikle sol ideolojiler, dönemin genç subayları, aydınları ve öğrencileri belli bir kısmı tarafından benimsenmiş ve tartışılır hale gelmiştir. Devrimciler “özgürlük”, “eşitlik” adı altında sosyalizm ve komünizm sloganlarını rahat bir şekilde kullanmışlardır. Onlara göre Atatürk’ün bu ülkeye kazandırmış olduğu demokrasi ile bu ülke artık yönetilemezdi. Bu dönemde çıkarılan Yön dergisinin sosyalizm ve komünizm fikri rahat bir şekilde söylenmeye başlanmıştır. Ülkenin kurtuluşunu devrim ve sosyalizm de olduğunu söyleyenlerin sayısı her geçen gün artmıştır (Köse 2010). AP hükümeti eğitim kurumu olmaktan çıkmış üniversitelerle ve öğrencileri olayları, işçi gösterileri ve sokaklardaki karışıklıklara karşı askeri güç kullanarak durdurabiliyordu.

12 Mart'a giden süreç fiilen başlaması bir sendikanın 15-16 Haziranda gerçekleşen büyük protesto gösterileriyle başlamış olup, olaylar hükümetin sendikalara yönelik çıkarmış olduğu kanunla gerçekleşmiştir. Gençler, işçiler ve sol görüşlü aydınlarda hükümet tarafından çıkarılan bu kanunun sol görüşlü işçileri temsil eden DİSK'in varlığının sonlandırılması olarak görülmüş ve bunun sonucu olarak DİSK, aynı anda büyükşehirlerde dev protesto gösterileri düzenlemiştir. Bu gösterilerde olaylar çıkmış ve hayatını kaybedenler olmuştur. Zaten kırılğan olan toplumsal yapıda huzursuzluk ortamı daha fazla artmıştır (Demir,2016).

3.2. 12 Mart muhtırası

1971 yılının başlarında Türkiye, siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan derin bir kriz içindeydi. Adalet Partisi (AP) iktidarda olmasına rağmen yönetim gücünü etkin şekilde kullanamıyor, kamu düzenini sağlamakta yetersiz kalıyordu. 8 Mart'taki parti grup toplantısında Başbakan Süleyman Demirel, kendi partisi mensupları tarafından dahi sert biçimde eleştirildi. Bu gelişmeler üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri, artık meşruiyetini yitirdiğini düşündükleri hükümetin görevden ayrılması gerektiğine karar verdi. Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan muhtıra, 12 Mart 1971 günü saat 13.00'te radyodan halka duyuruldu. Muhtıra metninde siyaset kurumu, ülkede çatışma, kaos ve istikrarsızlık yaratmakla suçlanırken; anayasanın öngördüğü reformların hızla gerçekleştirilmesi ve devrim yasalarının uygulanması talep ediliyordu. Başbakan Demirel ise bu girişimi anayasaya ve hukuka aykırı bularak istifa etti (Demir, 2016; Tunç& Akarçay, 2022).

12 Mart' ta Askerler 27 Mayıs askeri darbesinden farklı bir yol izlemiştir. Askerler iktidardaki AP hükümetini istifa ettirmişlerdir. Ama iktidar da doğrudan kendileri bulunmamış bunun yerine hükümeti kurma görevini sivil siyasetten olan kişilerden biri olan bağımsız milletvekili Nihat Erim'e vermişlerdir. Askerler Nihat Erim hükümeti ile reformları hayata geçirecek ve ülkede huzur ortamını sağlayacaklardı. Nihat Erim hükümeti ancak sekiz ay görevde kalabildi. Bu hükümet öncelikle güvenlik konusu ile ilgilendi. Ülkenin 11 büyük şehrinde sıkıyönetim ilan edildi. Teröre ve anarşiye neden olduğu düşünülen aydın, akademisyen ve gazeteciler tutuklandı. Nihat Erim sekiz ay süren hükümetinden sonra tekrar ikinci bir hükümet daha kurmuştur. Bu hükümette sivil siyaset tarafından bakıldığı zaman beklenen bir başarısı olamamıştır (Karataş, 2020)

İkinci Erim hükümeti de 5 ay sürmüştür. Erim hükümetlerinden sonra Ferit Melen'e hükümet kurdurulmuş ve bu hükümette 11 ay görevde kalmış Melen hükümetinin de Erim hükümetleri gibi ülke siyasetine fazla bir katkısı olmamıştır, ama Askerler bu hükümetlere istediklerini yaptırmışlardır. Yüzlerce insan hapse atılmıştır, Sıkıyönetim mahkemelerinde yargılamalar yapılmıştır. 6 Mayıs 1972' te Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idam edilmiştir. Türkiye İşçi Partisi ve Milli Nizam Partisi kapatılmıştır. 12 Mart askeri muhtırasını yapılış şekli 27 Mayıs 1960 darbesi gibi hükümete ve tek bir partiye karşı yapılmamıştır. 12 Mart muhtırası topluma ve parti ayırmaksızın bütün siyasilere karşı yapılmış ama en çok etkilenen sol kesim ile İslami kesim partileri olmuştur. İslami kesimi temsilen Necmettin Erbakan'ın kurduğu Milli Nizam Partisi ve Sol kesimin partisi olan Türkiye İşçi Partisi kapatılmıştır. 12 Mart muhtırasından sonra Anayasa da bazı değişiklik yapılarak kişi hak ve özgürlüklere kısıtlama getirilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarını özgürlüğünü kısıtlayan değişiklikler yapılmıştır. Hükümet'e Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. 12 Mart Askeri muhtırası Adalet Partisi iktidarı son vermiş, teknokrat hükümetler kurdurulmuştur. Muhtıra sonrası dönemde İşçi eylemleri ve öğrenci hareketleri bastırılmış, birçok sol görüşlü gazeteci ve akademisyen tutuklanmış, işkence olayları gerçekleşmiştir. İdamlar yapılmıştır. Partiler kapatılmıştır. 1971 muhtırası, Türkiye'de demokrasinin gelişmesini sekteye uğratmıştır ve siyasette istikrarsızlığı daha da derinleştirmiştir (Demir, 2016).

4.1980 DARBESİ VE SİYASETE ETKİLERİ

4.1. 12 Eylül 1980 darbe öncesi

12 Eylül Darbesi, öncesinde de iki darbe yaşanmış ülke’ de demokrasinin gelişmesi yara almış ve yapılan askeri darbelerin ülkeye bir fayda sağladığı görülmemiştir. Özellikle 12 Mart muhtırası anarşi ve şiddet olaylarının başladığı zamanlarda yapılmıştır. Ama fazla bir fayda sağlamamıştır. Ülke özellikle 12 Mart muhtırasından sonra giderek daha kötü duruma gelmiştir. 12 Eylül öncesi ülke de anarşi ve terör olayları aşırı bir şekilde çoğalmış ve her gün onlarca insan hayatını kaybetmiştir. Bu kaos ortamı aslında ülke de, 1970’li yıllardan başından itibaren artarak devam ederek gelmiştir. Devam eden bu süreçte terör olaylarında yaşamını yitirenlerin sayısı 12 Mart 1971 Askeri darbesinden itibaren özellikle 1975 yılından sonra daha çok artmıştır (Gökçen, 2020)

12 Eylül’e giden süreçte diğer önemli dönemeçlerden bir tanesi de komünizmin bölücülük tehdidi yaratmasıyla ortaya çıkan durumdur. Devletin ve milletin değerlerini doğrudan hedef alan komünizm ülke genelinde bir anarşi ortamı yaratmıştır. Bu anarşi ortamının katlanarak artmasında ve karşılıklı sağ- sol çatışmasına dönüşmesine 1973 Genel Seçimlerinin ardından kurulan Cumhuriyet Halk Partisi-Millî Selamet Partisi koalisyonunun çıkardığı genel af ilanının katkısı olmuştur. Bu genel affın çıkmasıyla sol görüşlü militanlar cezaevlerinden çıkarılmışlar kargaşayı ve kaos ortamını perçinlemişlerdir (Maden,2021)

12 Eylül’e giden süreçte, önceleri birkaç ölüm gerçekleşirken ölümler giderek çoğalmıştır. Eylemciler birbirlerine çok yoğun bir şekilde saldırmaktaydılar. İlerleyen zamanlarda çatışmalar liseler ile ortaokullara hatta mahallelere yayılır olmuştur. Olaylar bir çığ gibi büyümüş ve kitlesel boyutlara ulaşmıştır. Gazetelerde; bıçaklama, bombalama, yaralama haberleri çoğalmıştır. Bu süreçte Sol ile Sağ eylemciler suçun kendilerinde olmadığını ve hep suçun karşı tarafta olduğunu söylemişlerdir. Bu süreçte, sol ve sağ eylemciler kendi düşüncelerine göre bir Türkiye hayali kurmaktadırlar (Gezgin,2013: 60-61)

Olayların artmasında farklı nedenlerin olduğunu ileri sürenler olmuştur. Aslında bu olayların bir nedeni de Siyasi liderlerin birbirlerine karşı takındıkları şiddet boyutuna varan davranışlarını da ekleyebiliriz. Parti liderleri arasında yaşanan bu soğukluk yurttaşlarımıza da yansımıştı. O süreçte farklı siyasi partilere mensup insanlarımız birbirlerine düşman duruma gelmişler. Bu toplumsal bölünmenin diğer bir boyutunu da mezhep çatışmaları oluşturmuştur (Gezgin, 2013:70).

Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ ün görev süresi dolmuş Cumhurbaşkanlığı seçimleri için mecliste 5 ay kadar süren ve 100 ten fazla tur oylama yapılmış 12 Eylül darbesine kadar devam etmiş olan Cumhurbaşkanı seçimleri ve darbeden sonra meclisin kapatılmasıyla da sonuçsuz kalarak meclis Cumhurbaşkanını seçememiştir (Keskin, 2022: 248).

12 Eylül darbesine giden süreçte, siyasi atmosfer giderek daha da gerilmişti. Milli Selamet Partisi lideri Necmettin Erbakan’ın 6 Eylül’de Konya’da düzenlediği miting, dönemin askeri çevreleri tarafından "irticai tehdit" olarak değerlendirilmiş ve darbe sonrasında alınacak önlemler için gerekçe olarak kullanılmıştır. Aynı dönemde siyasi söylemler sertleşmiş, taraflar arasındaki gerilim tırmanmıştır. Erbakan’ın, Adalet Partisi’ne yönelik sunduğu gensorularda Cumhuriyet Halk Partisi lideri Bülent Ecevit’le açık bir iş birliği sergilediği gözlemlenmiştir. Ecevit ise 6 Eylül’de gerçekleştirdiği bir konuşmada, petrol işçileriyle yaptığı görüşme sırasında siyaset mücadelesini bir futbol maçına benzetmiş ve işçileri tribünlerde yer almaya davet etmiştir. Bu gidişatın devam etmesi halinde birilerinin düdüğü çalıp maçı bitireceğini, bunun da demokrasinin sonu olacağını vurgulamıştır

(Milliyet, 7 Eylül 1980). Siyasilerin bu son çekişmeleri ve yaptığı açıklamalar ordunun yapacağı darbeye daha iyi bir zemin hazırlamıştır.

12 Eylül 1980 darbesinin aslında 1970’li yıllarda yaşanan olaylar ve biriken rejim krizinin ve zıt görüşlü tarafların mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu darbenin öncesi, 1960’lı yılların sonuna kadar gitmekte olup ve genel olarak düşünüldüğünde, 1971 darbesi de, bu bağlamda, 12 Eylül’ün başarısız bir provası olarak değerlendirilmektedir (Özçelik, 2011: 75)

4.2.12 Eylül 1980 darbesi

Türkiye 12 Eylül 1980 günün sabahına radyo ve televizyonlarda yine bir askeri darbe yapıldığının haberi ile uyanmıştı. Darbe bildirisini bir TRT spikeri duyurmuştu, daha sonra Genelkurmay Başkanı Kenan Evren 12 Eylül’ün gündüz saatlerinde radyo ve televizyondan darbe hakkında açıklamalarda bulunmuştur (Çalışkan, 2020).

Darbe gerçekleşikten sonra Milli Güvenlik Konseyi(MGK) kurulmuştur. MGK bildirisinde Türk Silahlı Kuvvetleri, darbeyi İç Hizmet Kanunu’nun kendilerine verdiği yetkiye dayanarak yaptığını belirtmiştir. Parlamento feshedilip, anayasa askıya alınmış, siyasi parti liderleri tutuklanmış, partiler kapatılmıştır. 1980 darbesi daha önce ki 1960 darbesinde olduğu gibi sadece iktidarı yöneten tek bir partiye karşı yapılmamış bütün siyasi partilere ve toplum düzenini sağlamak için yapıldığı görülmüştür. Askerler ülkeyi yönetmek için geçici olarak Milli Güvenlik Konseyi’ni kurmuştur. MGK’nın başkanı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren olmuştur. MGK daha sonra Kenan Evren’e devlet başkanlığı görevi vermiştir. Evren devlet başkanlığı görevini 1983 yılına kadar yapmış olup daha sonra 1983 yılında yapılan seçimlerle birlikte Cumhurbaşkanı olmuştur (Kırkpınar, ve Çakmak. 2020; Akın ve Keskin, 2020)

Darbe askerin emir komuta zincirinde askeri hiyerarşiyi bozmadan yapılmış olup, askerin kendi içinde iktidarın bir an evvel sivillere bırakılmasını isteyen bir grup ile eski siyasileri uzaklaştırıp askerin kendi kontrollerinde kuracakları partiler ile yeni bir sistemin taraftarı olan bir grup arasında görüş ayrılığı yaşanmıştır. Bu görüş ayrılığı fazla büyümemiş olup askerler kendi aralarında çözmüşler (Ahmad, 1995: 256). Ama 1960 darbesinde asker kendi arasında çok fazla görüş ayrılıklarına düşmüştü, bu darbede 1960 darbesinde yaşananlar olmamıştı.

Yasama ile yürütme yetkilerini kullanmaya başlayan MGK’nın bildirileri Resmi Gazete’ de yayımlanmaya başlanmıştır. MGK’nın oluşmasıyla ülke genelinde yönetici kadrolarında değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Belediye başkanları tek tek görevlerinden alınmıştır. Devlet kurumlarında yeniden yapılandırma süreci devam ederken, 16 Eylül 1980 günü Devlet Başkanı Kenan Evren ilk basın toplantısını yapmıştır. Evren toplantıda, kamuoyuna 12 Eylül Darbesinin gerekçelerini anlatmıştır. Türkiye’nin NATO ittifakı ile içinde yer aldığı antlaşmalara bağlı kalarak uluslararası ilişkilerini sürdüreceğini açıklamıştır (Gezgin, 2013).

Asker kurucu bir meclis kurup yeni bir anayasa hazırlanması için Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi olarak iki yapıyı olarak planlanan “Kurucu Meclis” hakkındaki kanunu 29 Haziran 1981’de Milli Güvenlik Konseyi’nde kabul etmiştir. 160 üyeli Danışma Meclisi’nin 40 üyesini doğrudan seçen Milli Güvenlik Konseyi, kalan 120 üyesini de valilerin teklif ettiği adaylar arasından seçmeyi yine kendisi yapmıştır (Kurtbaş ve Soysüren, 2017).

Kurucu meclisin anayasayı hazırlayacak olan kanadı Danışma Meclisinin üyelerinin belirlenmesinde en dikkat edilen konu üyelerin siyasetle bir bağlarının olmamasıydı. Bu konuya çok dikkat eden Milli Güvenlik Konseyi, Danışma Meclisi’ne seçtiği isimleri belirledikten sonra, siyasi

partilerin feshine dair yasayı açıklamıştır. Danışma Meclisi'nde anayasa hakkında, düşüncelerini belirtecek olanlar meslek kuruluşlarından, sendikalarından, akademik alandan ve hakkında daha önce dava açılmamış eski siyasetçilerden seçilmiştir. Ayrıca daha önceki anayasalar incelenerek o zaman kadar uygulanan tüm anayasa metinleri de incelenerek, yeni anayasanın yani 1982 anayasasının hazırlanması sağlanmıştır (Karatepe, 1997). 1982 Anayasası 1961 anayasasına göre özgürlükçü yumuşak bir anayasa olmamıştır. Daha çok devletçi ve sert bir anayasa olarak görülür, hazırlanışı itibarıyla özgürlükleri kısıtlayan bir Anayasa olmuştur.

1982 Anayasası hazırlandıktan sonra aynen 1961 Anayasası gibi halk oylamasına sunulmuştur. Bu Anayasanın en önemli yanı eğer halk tarafından kabul edilmezse Anayasanın reddi halinde nasıl bir uygulamanın yapılacağı bildirilmemiş olup belirsizlik hakim olmuştur. Bundan dolayı halk bu belirsizlikten kurtulmak için anayasayı yüksek bir oranla onaylanıp kabul ettiği söylenebilir. Ayrıca bu anayasa oylamasına halk zorunlu olarak katılması sağlanmıştır. Bu halk oylamasına katılmayanlara para cezasının yanı sıra oy kullanmayanların bir sonraki seçimde oy kullanma hakkı verilmeyeceği kuralı getirilmiştir. 7 Kasım 1982 günü yapılan halk oylamasıyla yeni anayasa % 92 oranında evet oyu almıştır. Bu seçimle Kenan Evren doğrudan Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Toprak, 2020: 181-182).

Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçildikten sonra sivil siyasete dönüşün çalışmaları başlamış ve yeni siyasi partiler kurulmuştur. 12 Eylül 1980 yılında yapılan darbeden sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülkeyi seçimsiz olarak kurdurdukları hükümetle yaklaşık olarak 3 yıl idare ettikten sonra genel seçimler 6 Kasım 1983 günü yapılmıştır. Bu seçimlerde askerin istediği sonuçlar çıkmamıştır; çünkü askerler Turgut Sunalp'ın liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni destekliyordu. Bu parti'nin seçimlerde aldığı oy oranı % 23, milletvekili sayısı 71 olmuştur. Birinci parti Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi olmuştur ve bu partinin aldığı oy oranı %45, milletvekili sayısı 211'dir. Halkçı Parti'nin oy oranı % 30, milletvekili sayısı 117 olarak belirlenmiştir (Kurtbaş ve Soysüren, 2017). Toplam milletvekili sayısı 400 olduğu için Anavatan Partisi tek başına hükümet kurmayı elde etmişti. Bu seçimlerde 1980 darbesi öncesi parti liderleri siyasi yasaklı oldukları için bu seçime katılamamışlardı. Askerler bu darbe ile Türk siyasetinde yeni liderlerin çıkmasını sağlamışlar ve Türk siyasetini yeniden şekillendirmişlerdir.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin devletin diğer kurumları üzerindeki belirleyici etkisi artmış ve 1980–1983 dönemi birçok araştırmacı tarafından “askerî diktatörlük dönemi” olarak tanımlanmıştır. Bu süreçte ordu, siyasal iktidarı devralır almaz parlamentoyu feshetmiş, hükümetin yetkilerine son vermiş, tüm siyasi partileri kapatmış ve parti liderlerine siyasi yasaklar getirmiştir. Ayrıca bazı sendikalar faaliyetlerine son verilerek etkisizleştirilmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra, devletin yasal ve siyasal üst yapısını yeniden şekillendirmek amacıyla yeni bir anayasa hazırlanmıştır. 1982 Anayasası, demokratik ilkelerden uzak, kapalı ve denetime kapalı bir ortamda oluşturulmuş; hazırlık süreci ile uygulama aşamasında toplumsal katılım ve eleştiriye imkân tanımayan bir sistem benimsenmiştir. Anayasayı hazırlayan ve uygulayan kurumlar, süreci her türlü muhalefetten izole edecek hukuki önlemleri alarak kamuoyunun denetimini büyük ölçüde devre dışı bırakmıştır (Özçelik, 2011). Askeri rejimin iktidarı sivillere devretmesi diğer bir ifadeyle iktidardan çekilme, herhangi bir sosyal baskı gibi sınırlandırıcı faktörlerle karşılaşmadığından iktidardan çekilseler de önemli güçleri elinde tutmaya devam etmişlerdir (Avcı, 2019: 1028).

5.28 ŞUBAT 1997 VE SİYASETE ETKİLERİ

5.1. 28 Şubat 1997 Öncesi

Türk siyasi tarihinde, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte birçok kez, askeri darbe ve muhtıralarla sivil siyasi yönetimlere ve demokrasinin işleyişine müdahaleler edilmiştir. Bu darbeler ve müdahaleler 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1982 darbeleri olarak bilinmektedir. Bu, askeri darbelerle Türk siyasi hayatı bütün yönleri ile etkilenmiştir. Bundan dolayı ülkemizde ordu-politika ilişkisinin ayrıntılı biçimde incelenmesi, darbecilik fikrinin ve zihinsel süreçlerinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Türk siyasi tarihinde ordunun siyasete müdahalesinin 27 Mayıs 1960 darbesiyle başladığı, ilk cuntanın kurulması da bu dönemde başladığı ifade edilmektedir. Diğer bir şekilde söylemek gerekirse Türkiye Cumhuriyeti tarihinde askeri darbe geleneğinin 75 yıllık tarihi bulunduğu söylenebilir (Çapar ve Koca, 2024).

28 Şubat' a giden süreçte iktidar da Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığını yaptığı Refah-yol hükümeti bulunuyordu. Refah-yol hükümeti Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin ortak koalisyon hükümeti olarak kurulmuştu. Büyük Birlik Partisi de bu hükümete destek vermişti. 1995 genel seçimlerinde Refah Partisi birinci parti olmuştu; ama tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamamıştı. Bu hükümet çok tartışmalı bir şekilde kurulmuştu. Askerler Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi'nin iktidar olmasını istemiyordu. Hükümet kurma görevini ilk önce seçimlerde birinci olan Refah Partisi Lideri olan Erbakan'a verilmişti; ama Erbakan ilk denemesinde hükümeti kuramamıştı. Cumhurbaşkanı Demirel Hükümet kurma görevi daha sonra ikinci parti olan Anavatan Partisi'nin lideri olan Mesut Yılmaz'a verdi. Mesut Yılmaz Doğru Yol Partisi lideri Tansu Çillerle görüşerek Anayol koalisyon hükümetini kurdu. 24 Nisan 1996 tarihinde Refah Partisi'nin Meclis Genel Kurulu'na sunduğu TEDAŞ Soruşturma Önergesi ile ilgili oylamada, otuz civarı ANAP milletvekilinin muhalefetten yana tavır alması, DYP ve ANAP koalisyonunun sona ermesini sağladı. 14 Mayıs 1996 da Anayasa Mahkemesi'nin kararı sonrasında çaresi kalmayan Mesut Yılmaz, istifa etmek zorunda kalmıştır (Gülmez, 2014, s. 81). Bu yaşanan olaylar sonrasında Anayol hükümeti yıkılmış, Demirel tekrar Erbakan'a hükümet kurma görevi vermişti ve Erbakan meclisteki partilerle görüşmeler gerçekleştirdi. Ancak meclisteki partilerin çoğunluğu Erbakan ile hükümet kurmaya yaklaşmadı. Sadece DYP lideri Çiller Erbakan ile hükümet kurmaya sıcak baktı. Erbakan ancak DYP lideri Tansu Çiller anlaşma sağlayabildi. Aslında Erbakan ANAP ile hükümet kurmak istiyordu. Refah yol hükümetini destekleyen BBP lideri Muhsin Yazıcıoğlu da Erbakan'ın ANAP ile hükümet kurulmasını istiyordu.

Erbakan ile DYP lideri Tansu Çiller ile hükümet kurma olasılığı düşük bir ihtimaldi. ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın anlaşmaya yanaşmaması sonrasında 28 Haziran 1996 tarihinde Tansu Çiller'in Erbakan ile hükümet kurma konusunda anlaşmasıyla Refah yol koalisyonu kuruldu ve Refah Partisi Genel başkanı Necmettin Erbakan Başbakan olmuş Tansu Çiller Başbakan yardımcısı olmuştur. Erbakan Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa Başbakan olmuştu. Refahyol hükümeti kurulduktan sonra Türkiye de standart uygulanan ekonomi politikalarında büyük bir değişikliğe gidilmiştir.

Hükümet, önceki yönetimlerin ekonomi politikalarını eleştirerek, iş dünyasındaki gelir dağılımının büyük oranda dengesiz olduğunu ifade etmiştir. Özellikle, iş insanlarının gelirlerinin %87'sinin faiz kazançlarından, yalnızca %13'ünün ise üretim faaliyetlerinden elde edilmesi, ülke ekonomisinde kaynakların verimli kullanılmadığını ve zenginliğin faiz ödemeleri yoluyla eridiğini ortaya koymuştur. Bu duruma çözüm olarak hükümet, "havuz sistemi" adı verilen bir modeli uygulamaya koymuştur. Bu sistemde, kamu kurumları ihtiyaç duydukları finansmanı piyasalardan yüksek faizle borçlanmak yerine, kamu kaynakları arasında doğrudan aktarım yaparak kendi iç

gelirlerini kullanma yoluna gitmiştir. Böylece hem borçlanma maliyetleri düşürülmüş hem de kamu içindeki nakit akışı rasyonelleştirilmiştir. Ancak bu uygulama, yüksek faiz geliri elde eden finans çevrelerinin çıkarlarına ters düştüğü için söz konusu gruplar hükümete karşı olumsuz bir tutum geliştirmiştir (Özcan, 2008). Hükümet bu sistemle devlet üzerinden rant sağlayan kesimlerin ve gelirlerinin çoğunluğunu faizden sağlayan çevrelerin önüne set çekti. Bu rantçılar ve faizden beslenen çevreler askerlerle birlikte hareket ederek hükümete karşı baskı gruplarını harekete geçirerek özellikle medya üzerinden baskı kurarak hükümeti yıpratmaya başladılar. Bu ekonomi politikaları çerçevesinde hükümet, memur ve işçi maaşlarına yüzde 50 civarı zam yapmış ve çiftçinin yetiştirdiği devlet destekli ürünlere büyük zamlar yapılmıştı. Esnaf ve sanayici tarafında da ekonomik durumlar düzelmeye başlamıştı; ama bunların yaşanması ülke'deki devlet üzerinden büyük rant sağlayan çevreleri memnun etmiyordu; çünkü onların rahat para kazanmaları duraklamıştı.

Refahiyol hükümetinin göreve başlaması ile uygulamaya başladığı politikalar çerçevesinde dış politikada da değişiklikler olmaya başlamıştı. Erbakan Amerika ve Nato kontrolünde dış politika izlemiyordu, çoğunlukla Müslüman devletlerle ilişkileri geliştirmeyi amaçlamış ve bu doğrultu da D-8'i yani Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nı kurulmuştu. Türkiye, Pakistan, İran, Nijerya, Malezya, Bangladeş ve Mısır oluşan bu teşkilatın en özelliği Müslüman devletler olmasıdır. Bu durum Amerika, İsrail ve batılı ülkeleri rahatsız etmişti ve Refahiyol hükümetine ülke dışından yıpratmak için de müdahaleler olmuştu. Refahiyol hükümetinin uyguladığı politikalar ülke içerisinde bazı kesimler tarafından siyasal İslam'ın yükselişi şeklinde algılanmış ve laikliğin tehlikeye girdiği ve ülkeye şeriat gelecek algısı oluşturulmaya başlanmıştır. 1996 yılının Ağustos ayın da gerçekleştirilen Refahiyol hükümetinin katıldığı ilk Yüksek Askeri Şura (YAS) toplantısında iktidarın bu toplantıda alınan ihraç kararları ile alakalı Erbakan'ın askerlere karşı tavrı, asker ile hükümet arasındaki ilk önemli anlaşmazlık olmuştur. Yüksek Askeri Şura toplantısında ihraç edilen askeri personeller irticai mücadele kapsamında ihraç edildiği belirtilmiştir. Böylelikle 28 Şubat kararlarının alındığı zamana kadar askerin siyasete etkin bir şekilde müdahalesi de başlamıştır.

Bu dönemde Ordu'nun siyasetin içerisinde olmasına zemin hazırlayan bazı olaylarda meydana gelmiştir. Erbakan'ın Başbakanlık konutunda dini liderlere iftar yemeği vermesi, Erbakan'ın İran ziyareti ve ayrıca başka kişisel açıklamalar ve bazı gruplar tarafından çeşitli eylemleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Aczimendiler olarak bilinen grubun Ankara'da Kocatepe Camii'nde zikir çekmesi ve "şeriat isteriz" ifadeleri medyada uzun süre gündem olmuştur. Kayseri Belediye başkanı Şükrü Karatepe 10 Kasım törenindeki konuşmasında; "Süslü püslü görüldüğüme bakıp laik olduğumu sakın sanmayın..... bu düzen değişmelidir. Müslümanlar, sakın içinizdeki bu hırsı, kini, nefreti ve bu inancı eksik etmeyin" şeklinde açıklama yapmıştır. 30 Ocak 1997'de Sincan'da gerçekleştirilen Kudüs Gecesi etkinliği bu dönemde rejim tartışmalarını gündeme getiren olay gerçekleşmiştir. Filistin'de yaşanan saldırı ve katliamlara dikkat çekmek amacıyla dönemin Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız tarafından düzenlenen ve İran Büyükelçisinin de katıldığı Kudüs Gecesi etkinliği düzenlenmiş, İsrail'in Filistin'e uyguladığı baskı bir tiyatro oyunu ile sahnelenmiştir. Asker tarafında farklı olaylar meydana gelmiştir. Hükümeti tehdit amaçlı Ankara Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığı 4 Şubat 1997 tarihinde Ankara'nın Sincan ilçesinde sokaklardan Tanklar geçirilmiştir. "Sincan'dan Ordu Geçti" başlığı ile gazete manşetlerine yansımıştır. Bu yaşanan gerginlikler sonrasında 28 Şubat 1997 tarihinde MGK, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel başkanlığında toplanmıştır (Güven ve Han, 2022).

5.2. 28 Şubat 1997 Post Modern Darbe

28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı yaklaşık dokuz saat sürmüş ve bu toplantıda alınan kararlar, hükümetin direncine rağmen nihayetinde imzalanmıştır.

Ancak bu süreçte esas belirleyici olan, yalnızca kararların alınması değil, bu kararların nasıl ve ne ölçüde hayata geçirileceğidir. "28 Şubat" ifadesi, yalnızca MGK'nın toplandığı günü değil; öncesindeki gelişmeleri ve sonrasında yaşanan siyasi, toplumsal ve kurumsal dönüşümleri de kapsayan geniş bir sürecin adıdır. Bu nedenle, 28 Şubat süreci tek bir güne değil, o günün hem öncesine hem de sonrasına yayılan müdahale biçimlerinin bütünü tanımlar (Avcıbay, 2018).

Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarının uygulanmasını izlemek amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından "Batı Çalışma Grubu" adıyla özel bir izleme ve yönlendirme birimi oluşturulmuştur. Bu grubun yanı sıra, valiliklerin olağanüstü durumlarda ordu desteği talep etmelerine olanak tanıyan uygulamalar yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca MGK toplantısında, ülkede sözde bir irtica tehdidinin bulunduğu ileri sürülmüş ve bu tehlikenin ulusal güvenlik açısından ciddi bir tehdit oluşturduğuna dikkat çeken Milli Güvenlik Siyaset Belgesi onaylanarak yürürlüğe konmuştur (Topal, 2020).

Bu dönemde birçok bakan istifa etmiş, bakanlıklar arasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Yapılan bu değişiklikler, yeni bir hükümet kurma girişimlerine zemin hazırlamış; ancak Tansu Çiller'in başbakanlığında bir hükümet oluşturulması fikrine, başlangıçta Necmettin Erbakan mesafeli yaklaşmıştır. İlerleyen süreçte ise, Erbakan'ın Tansu Çiller'in başbakanlığı şartıyla görevi bırakmayı kabul etmesi üzerine, 28 Şubat sürecinden yaklaşık dört ay sonra, 1997 yılının Haziran ayında başbakanlık görevinden istifa etmesi, kamuoyunda çeşitli tartışmalara ve soru işaretlerine yol açmıştır. Bu gelişmeyle birlikte, askerin doğrudan müdahalesine gerek kalmaksızın mevcut hükümet değişmiş ve siyasi istikrarsızlık derinleşmiştir (Güven ve Han, 2022; Işık, 2023).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, bu süreçte hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz'a vermiştir. Bu çabanın sonucunda, Anavatan Partisi (ANAP), Demokratik Sol Parti (DSP) ve Demokratik Toplum Partisi (DTP) arasında bir koalisyon oluşturularak ANASOL-D Hükümeti kurulmuştur. 28 Şubat süreci, Refahyol Hükümeti'nin istifasıyla biçimsel olarak sona ermiş; ancak sürecin nihai tamamlanması, Refah Partisi'nin 16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılması ve Necmettin Erbakan ile beş partiliye beş yıl süreyle siyaset yasağı getirilmesiyle gerçekleşmiştir (Özcan, 2008).

Bu müdahale, Türkiye siyasi tarihinde yaşanan klasik askeri darbelerden farklı bir biçimde gerçekleşmiş; ordu doğrudan yönetime el koymak yerine, farklı bir yöntem izlemiştir. Özellikle ordu ve bürokrasi kaynaklı yapıların yanı sıra, toplumun bazı kesimleri de sürece doğrudan dahil olmuştur. Bu nedenle, 28 Şubat süreci, hem kapsamı hem de yarattığı mağduriyet açısından en derin etkiler bırakan askeri müdahalelerden biri olarak değerlendirilmektedir. "İrticayla mücadele" adı altında yürütülen sistematik uygulamalar, özellikle dini inançları veya kıyafet tercihleri nedeniyle çok sayıda bireyin, başta kamu görevlileri ve üniversite öğrencileri olmak üzere, ciddi mağduriyetler yaşamasına neden olmuştur (Güven ve Han, 2022).

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi hayatında gerçekleştirilmiş olan darbelere bakıldığında, 28 Şubat'ın diğerlerinden farklı olduğu görülmektedir. En önemli farkı ise kansız ve tek bir kurşun dahi atılmadan bir darbe gerçekleştirilmiş olmasıdır. İrtica adı altında İslami kesimi çok derinden etkilemiştir. Bu süreçte ülkede gerçekleşen kamu da çalışanların görevden alınmaları, soruşturmalar, kışkırtmalar, hukukun yok sayılması, toplumsal ve ekonomik açıdan düşünüldüğünde ülkeye büyük zararlar verdiği görülmektedir (Işık, 2019). Önceki darbelerle kıyaslandığında, 28 Şubat müdahalesinde şiddet unsurlarının görece az olması, bu sürecin olumsuz sonuçlar doğurduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu şiddet eksikliği, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünya genelinde değişen siyasi atmosfer bağlamında açıklanabilir. (Yılmaz, 2012, s. 237).

Başörtüsü yasağı ve İmam hatiplerin kapatılması hükümete yönelik yoğun baskılar, bu süreçte başörtüsü yasağı üniversitelerde genişletilmiş, İmam Hatip Liseleri'nin orta bölümleri kapatılmış ve başörtülü kadınların kamu kurumlarında çalışması engellenmiştir. 28 Şubat, askeri müdahalesi "post modern darbe" olarak anılmış ve her askeri darbeye olduğu gibi sivil siyaset yine baskı altına alınıp zayıflatılmış, dindar kesimlerin siyasal ve toplumsal alanda ayrıştırılmasına neden olmuş ve asker bir müdahale ile daha siyasal hayatı ve toplumsal hayatı dizayn etmeye çalışmıştır.

6.15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ VE SİYASETE ETKİLERİ

6.1. 15 Temmuz Öncesi

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde 2000 yılların başından itibaren büyük değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle de yıllarca ülkenin yönetilmesinde pay sahibi olan partilerin devri bitmiş olup 2001 yılında yeni kurulmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisi bir yıl gibi kısa bir süre sonra 2002 yılında yapılan genel seçimlerde 1. Parti olmuş CHP 2. Parti olarak ana muhalefet olmuştur. Mecliste sadece iki parti bulunuyordu. Uzun yıllar koalisyon hükümetleri ile yönetilen ülke artık tek başına yeni bir partinin iktidarıyla yönetilmeye başlanmıştır. Ak Parti iktidar olduktan sonra hızlı bir şekilde ekonomiyi düzeltmek için yeni düzenlemeler yaparak 2001 ekonomik krizinin etkilerini azaltmaya çalışmıştır. Ak Parti iktidarının ilk yıllarında Avrupa uyum yasaları çerçevesinde çıkarılan yeni yasalarla ülke de uygulanan yasaklar yavaş yavaş kaldırılmaya başlanmış özgür bir ortam oluşturulmaya başlanmıştır.

Türkiye’de yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde diğer tarafından Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in görev süresi dolmaktaydı. Yeni bir Cumhurbaşkanı seçilmesi için Ak Parti Mecliste çoğunluğu sağlıyordu. Ama CHP ve laiklik yanlısı taraflar Ak Parti’ye baskılar yapıyor ve Cumhuriyet mitingleri düzenliyor ve bu mitinglerde orduyu göreve çağırıyorlardı. Yeni seçilecek Cumhurbaşkanı’nın eşinin başı kapalı olmayan dindar olmayan bir Cumhurbaşkanı seçilmesini istiyorlardı. Bu yaşanan olayların gerçekleştiği zaman da Askerler yine siyasete ayar vermeye kalkmışlar ve 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı’nın internet sitesinden e-muhtıra olarak değerlendirilen bir bildiri yayınlamışlar ve iktidardaki Ak Parti hükümetine uyarı da bulunmuşlardı. Bu bildiriye karşılık hükümet tarafı da karşı bir açıklama yaparak askerlerin iktidarı yönetmekte olan hükümete bağlı olduklarını bildirmişlerdir. İlk defa bir hükümet Türk siyasi tarihinde Askerlerin yaptığı bu müdahaleye direnç gösteriyordu (Sesli, 2019: 244-246). Bu yaşananlar sonrası iktidardaki Ak Parti hükümeti Cumhurbaşkanı seçiminde tarihe 367 krizi olarak geçen olay sonrası Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanı seçilememesinde dolayı seçim kararı alarak ikinci kez milletin kararına başvurmuştur. Yapılan seçimlerde Ak parti oyunu artırarak tekrar tek başına iktidar olmuş ve artık Mecliste de 3. Parti olarak MHP de bulunuyordu. Seçimlerden önce çıkmaza giren Cumhurbaşkanlığı seçimi MHP desteğiyle yapılmıştır. Ak Parti’nin istediği şekilde bir Cumhurbaşkanı adayı olan Ak Parti’nin kurucularından ve Başbakanlık ve Dış İşleri bakanlığı yapmış olan Kayseri Milletvekili Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Ak Parti girdiği ikinci seçimden sonra iktidarını daha da güçlendirmiş ve askerlerin siyasete karışmasını püskürtmüş ve halk nezdinde de bir karşılık bulmuştu. 2008 yılında artık sivil siyasetin etkileri görülmeye başlanmış. Askerlere operasyonlar düzenleniyor bazı emekli ve görevdeki ordu mensubu üst düzey subaylar gözaltına alınıp tutuklanıyordu. Yapılan gözaltılar her geçen gün giderek genişliyor sadece askerlerle sınırlı kalmıyordu bazı eski Emniyet mensupları, gazeteciler ve sivil kişilerde gözaltına alınıp tutuklanıyordu. 2010 yılında farklı bir aşamaya geçilmiş Balyoz adı altında Askerlere yeni operasyonlar yapılmaya başlanmış yeni gözaltılar ve tutuklamalar yapılmıştır. Artık bu operasyonların devlet içerisinde bir yapı tarafından yapıldığı dillendirilmeye başlanmış o zamanlar

cemaat ya da hizmet harekâtı olarak bilinen sonradan Fetullahcı terör örgütü olarak anılmaya başlanacak olan yapı tarafından organize edildiği ortaya çıkmaya başlamıştır. 2011 yılında eski Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ tutuklanmış cezaevine konmuştur. Bu yaşananlardan sonra hükümetin devamlı desteğini alan bu yapıya Başbakan Tayyip Erdoğan yavaş yavaş tepki vermeye başlamış, İlker Başbuğ'un tutuklanmasını da desteklemediğini belirtmiştir.

Başbakan Erdoğan cemaat olarak bilinen yapının devlet içerisindeki gücünden rahatsız olduğunu belli etmeye başlamıştır. Daha sonra 2012 yılında MİT krizi olarak bilinen MİT başkanının gözüaltına alınmaya kalkışılmasıyla Devlet'in en ince kılcal damarlarına kadar yerleşmiş olan bu yapıyla iktidardaki hükümet artık karşı karşıya kalmıştır. Devlet içerisindeki bu yapı tarafından 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde iktidar çevresine yakın iş adamlarına, bakanlara ve bakanların çocuklarına yolsuzluk iddiasıyla operasyonlar yapılmış, gözaltılar olmuş ve sonrasında bu operasyonlar hükümet tarafından zor bir şekilde engellenmiştir. Bu operasyonların yapılması emrini veren savcılar ve emniyet mensupları görevden uzaklaştırılmıştır. Artık devlet içerisinde rüzgâr tersine dönmüştür. Bu paralel yapının artık devlet içerisinde rahat hareket etme şansı kalmamıştır. Son şansını denemekten başka çaresi olmayan paralel yapı olarak adlandırılan bu örgüt daha önce Türk Silahlı Kuvveti (TSK)'ya yaptığı Ergenekon ve Balyoz operasyonları ile TSK'da boşalan önemli yönetim kademelerine kendi mensuplarının gelmesini sağladığından askeri kanatta etkinliğini korumaktaydı.

6.2. 15 Temmuz 2016 Darbesi

15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe kalkışması, 27 Mayıs 1960 darbesiyle benzerlik gösteriyordu. Bu darbeyi yapmaya kalkışanlarda 27 Mayıs darbesinde olduğu gibi ordu içerisindeki üst komuta kademesinin katılmadığı çoğunluğunu Tuğgeneraller tarafından oluşturulan cunta tarafından yapılmak istenmiştir. Ordunun üst düzey komutanlarının çoğu bu darbeye karşı çıkmışlardı. Bu üst rütbeli subaylar devletin içerisinde yapılanan Fethullahçı Terör Örgütü (Fetö) olarak adlandırılan bir gurubun mensubuydular. Bu tarihe kadar gerçekleşen diğer darbe gerekçelerinden farklı, doğrudan rejimin kendisine ve iktidara yönelen bir görünüm arz etmekteydi. Türkiye 15 Temmuzda küresel bir meydan okuyuşla karşı karşıya kalmıştır. 40 yıldır devlet içerisinde çöreklenen yapı olan Fetö bir ihanet içerisine girerek artık ülkeye tamamen hakim olmak istemiştir(Tathiloğlu,2016; Erarslan, 2023: 638-641).

15 Temmuz 2016 'da darbeciler devlet kurumlarının önemli noktalarını ve TRT binasını basıp darbe bildirisini yayınlamışlardır. Özel televizyon kanallarını basmışlar ve buralarda da yayın yapılmasını engellemeye kalkmışlardır. Ama buralarda halkın direnişi ile karşılaşıyorlardı. O saatlerde Marmaris'te bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan CNN TÜRK kanalının Ankara Temsilcisi Hande Fırat'ın cep telefonundan FaceTime üzerinden canlı yayına bağlanarak ve gecenin seyrini değiştiren açıklamayı 16.07.2016 tarihinde 00.38'de CNNTÜRK te yapmıştır. "FaceTime üzerinden canlı yayına bağlanan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı o konuşma ve verdiği mesajın kamuoyuna duyurulması gecenin ve darbenin seyrini değiştirmiştir. Cumhurbaşkanı yaptığı kısa ve öz konuşmada bir kısım hainin darbe girişiminde bulunduğunu dile getirerek bunlara engel olmak için halkın meydanlara ve havaalanlarına inmeleri çağrısında bulunmuş, ben de meydanlara ineceğim" diyerek ve şunları söylemiştir. "Bugünkü bu gelişme gerçekten Silahlı Kuvvetlerimizin içerisindeki bir azınlığın ne yazık ki kalkışma hareketidir ve bu malum yapıya ait, paralel yapılanmanın teşvik ettiği, üst akıl olarak onların kullandığı bir harektir. Ülkemizin birliği, beraberliği, bütünlüğüne yönelik bu harekete karşı inanıyorum ki milletçe vereceğimiz güzel bir cevapla bunlar gerekli olan cezayı alacaklardır. Bu arada milletime de bir çağrı yapıyorum, oda şudur, milletimizi illerimizin meydanlarına davet ediyorum. Havalimanlarına davet ediyorum ve milletçe meydanlarda, havalimanında toplanalım ve bunların o azınlık grubu, tanklarıyla, toplarıyla gelsinler ne yapacaklarsa

halka orada yapsınlar. Meydanlardan bunlara gereken cevabı hep beraber verelim. Halkın gücünün üstünde bir güç ben tanımadım bugüne kadar. Ben de Cumhurbaşkanı olarak meydana geliyorum" demiştir (CNNTÜRK, 2016).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa halkoyuyla seçilmiş siyasi bir lider darbeye karşı çıkıyor ve halktan da darbeye karşı çıkmasını istiyordu. Cumhurbaşkanı'nın çıkıp açıklama yapmasından sonra insanlar canları pahasına bu darbeye karşı sokaklar meydanları doldurmuş ve ordunun içerisinde de darbeyi gerçekleştirmek isteyenlere karşı duran askerler olmuştur. O gece darbe başarısız olmuş ama darbeyi gerçekleştirmek isteyenler TBMM'ye, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nin önünde bulunan insanların üzerine bomba atmışlar ve Ankara da Polis Özel Hareket Dairesi Başkanlığını bombalamışlar 43 Özel Hareket Polisi şehit olmuştur. Ankara ve İstanbul da halkın üzerine mermiler sıkılmış İstanbul'da Boğaz köprüsünde halkın üzerine Tanklardan da atış yapılmış ve bazı askeri birliklerde darbecilere karşı çıkan vatansever askerlerimizde şehit olmuştur toplamda 251 insanımız hayatını kaybetmiştir. Darbe bastırıldıktan sonra darbecilerden bir kısmı o gece yurtdışına kaçmış bir grup darbeci kullandıkları helikopterlerle Yunanistan'a sığınmış, bir kısmı da yurtdışında farklı ülkelere kaçmıştır. Yakalananlar ise yargıya teslim edilmiştir. Marmaris'te Cumhurbaşkanı öldürmeye giden bir grup askerlerin kısmı Muğla'nı Ula ilçesinde farklı tarihlerde yakalanarak Türkiye Cumhuriyetinin mahkemelerine teslim edilmiştir. Daha sonra devlet içerisindeki bu Fetö ile bağlantılı olanlar tespit edilerek özellikle Asker ve Polis içerisinde görevlerinden alınanlar ve tutuklananlar olmuştur (Erarslan, 2021: 223-226; Erarslan, 2023: 638-642).

15 Temmuz gecesi başlayan halkın sokaklara ve meydanlara çıkarak gösterdiği direnç, sonraki günlerde "Demokrasi Nöbetleri" adı altında süreklilik kazanmıştır. Darbe girişiminin bastırılmasının ardından Türkiye genelinde milyonlarca vatandaş, gece boyunca meydanlarda kalmaya devam etmiş; bu duruşlarıyla Cumhurbaşkanı, hükümet ve devlete olan desteklerini açıkça ortaya koyarak yeni bir darbe girişimine geçit vermemiştir. Devlet kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının organizasyonları çerçevesinde gerçekleştirilen bu nöbetler, 27 gün boyunca kesintisiz sürmüş ve halkın katılımı tamamen gönüllülük esasına dayanmıştır. Kadın, erkek, genç, yaşlı demeden toplumun her kesiminden insanın yer aldığı bu toplumsal dayanışma süreci, hem milli iradeye sahip çıkma hem de birlik ve beraberliğin güçlü bir sembolü olmuştur. Neticede 27 gün süren bu demokrasi nöbetleri, kamuoyunda güçlü bir iz bırakarak sona ermiştir (Muş vd. 2017: 7).

15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilmeye çalışılan bu başarısız bu darbe girişiminden sonra ordu'nun artık siyaseti etkilemesi ve askerlerin kendi istedikleri doğrultusunda bir siyasi konjonktür oluşturmaları yok olmuştur. Askerler 15 Temmuz 2016 tarihinden sonra artık tamamen siyasi iktidarın kontrolü denetimi altına girmiştir. Yıllarca Türk siyasetine yön veren askerler bundan sonra tam manasıyla gerçek görevleri olan askerlik görevinde bulunmaya başlamışlardır. 15 Temmuz 2016 tan sonra Türkiye'yi tehdit eden terör örgütlerine karşı Suriye de büyük başarılarla imza atmışlardır.

Darbe girişimi sonrası ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) süreci, geniş çaplı görevden almalar, kapatılan medya kuruluşları ve üniversitelerle birlikte demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri açısından önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, ordu üzerindeki sivil denetim güçlendirilmiş ve Türkiye'de "askeri darbe kültürü" ile ciddi bir hesaplaşma başlatılmıştır (Tatlıhoğlu, 2016).

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihi, demokrasi ile askerî müdahaleler arasında gelgitlerle şekillenmiş, siyasal istikrar sık sık darbeler ve muhtıralarla kesintiye uğramıştır. 1960’tan itibaren yaklaşık her on yılda bir yaşanan askerî müdahaleler, yalnızca yönetimlerin değişmesine değil, Türkiye’nin anayasal düzenine, hukuk sistemine, siyasal partiler sistemine ve hatta toplumsal dokusuna kadar derin etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda, askerî darbeler Türk demokrasi tarihinin dönüm noktaları olmuş; demokrasinin kırılgan yapısını ve kurumlarının yetersizliğini gözler önüne sermiştir.

1960 darbesiyle başlayan süreçte, ordunun kendisini rejimin koruyucusu ve siyasal aktörler üzerinde denetleyici bir güç olarak görmesi, demokratikleşme sürecinin önünde sürekli bir engel oluşturmuştur. 1961 Anayasası özgürlükçü yönleriyle öne çıksa da, orduya ve yargıya tanınan olağanüstü yetkiler sivil siyaseti denetim altına almıştır. 12 Mart 1971 muhtırası, doğrudan bir askeri yönetim getirmese de, teknokrat hükümetler aracılığıyla ordu-siyaset ilişkisini pekiştirmiştir. 1980 darbesi ise bu sürecin zirvesi olmuş; 1982 Anayasası ile askeri vesayetin kurumsallaştığı, bireysel hak ve özgürlüklerin sınırlandığı otoriter bir dönemin önünü açmıştır.

28 Şubat 1997 süreci ise klasik darbe kalıplarının dışına çıkarak “post-modern darbe” olarak adlandırılmış, ordu doğrudan yönetime el koymadan medya, sivil bürokrasi ve yargı üzerinden siyasal iktidarı etkisizleştirmiştir. Bu süreçte dini kimliklerinden dolayı birçok vatandaşın kamu alanından dışlanması, başörtüsü yasağı gibi uygulamalar toplumda kutuplaşmayı artırmış ve mağduriyetleri derinleştirmiştir. Askerî müdahalenin bu yeni biçimi, demokrasiyi yalnızca anayasal düzenin korunması olarak değil, sivil iradenin yönetme hakkının sınırlandırılması olarak da yeniden tanımlamıştır.

1990’lı yılların başından itibaren Türkiye’nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri çerçevesinde askeri vesayetin sorgulanmaya başladığı ve özellikle 2000’li yıllardan itibaren koalisyon hükümetlerinin sona ermesiyle birlikte, günümüze kadar iktidar da devamlı tek parti hükümetleri kurulması ile siyasi iradenin güç kazandığı bir dönemin süreci yaşanmaktadır. 15 Temmuz 2016’daki başarısız darbe girişimi ise, bu sürecin önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu darbeye siyasilerin ve halkın karşı çıkmasıyla birlikte, askeri müdahalelerin ve askerin sivil siyaset üzerindeki etkisinin bittiği bir süreç olmuştur.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi darbe tarihinin seyrinde bir kırılma noktasıdır. Bu girişim, Türkiye’de askerin doğrudan siyasete müdahale etme kapasitesinin artık halk nezdinde meşruiyetini yitirdiğini göstermiştir. Daha da önemlisi, halkın sokaklara çıkarak darbeye karşı direniş göstermesi, siyasal liderlerin ortak tavır alması ve medyanın sürece aktif biçimde dahil olması, demokratik refleksin güçlendiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, darbe sonrası ilan edilen OHAL rejimi ve yürürlüğe konan uygulamalar, bazı kesimlerce demokratik değerlerin zarar gördüğü bir dönem olarak da eleştirilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’deki askerî darbelerin her biri sadece o dönemin siyasal yapısını değil, uzun vadede toplumsal hafızayı, hukuk düzenini ve siyasal kültürü de derinden etkilemiştir. Her darbe sonrası, toplumda bir kutuplaşma, güven bunalımı ve siyasal travma oluşmuş; demokrasinin kurumsallaşması gecikmiştir. Buna karşın, özellikle 2000’li yıllardan itibaren askerî vesayetle mücadeleye yönelik adımlar, sivil siyasetin güçlenmesi, halk iradesinin siyasal sürece daha etkin katılımı ve anayasal reform talepleri gibi gelişmeler, Türkiye’de demokratikleşme yönünde önemli umutlar da doğurmuştur. Ancak sivil iradenin güçlenmesi, yalnızca askeri vesayetin ortadan kaldırılmasıyla değil, aynı zamanda hukuk devleti ilkelerine tam bağlılık, kuvvetler ayrılığı, ifade

özgürlüğü, yargı bağımsızlığı ve katılımcı siyaset anlayışının kurumsallaşması ile mümkündür. Türkiye’de geçmiş darbelerden ve askeri müdahalelerden çıkarılacak en temel ders, demokratik düzenin kalıcı biçimde tesis edilmesinin, yalnızca anayasal metinlerle değil, toplumsal uzlaş, siyasal etik ve güçlü kurumlar aracılığıyla sağlanabileceğidir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). Modern Türkiye’nin oluşumu. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Avcı, M. (2019). Askeri rejimlerin türü ve sonlanma şekilleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(4), 1015-1029. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1013697> adresinden 18 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Avcıbay, Y. (2018). II. Meşrutiyet’ten Günümüze Türk Siyasal Hayatında Darbeler Ve Darbe Girişimleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Çalışkan, S. (2020). 12 Eylül darbesi’nde televizyon yayınlarında propaganda faaliyetleri üzerine inceleme. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 10(1), 85-116.
- Çapar, S. ve ,Koca, M. (2024). Darbeler, bürokrasi ve siyasi elitler, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 7(3), 193-212, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1491861> adresinden 18 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Erarslan, F. (2021) "15 Temmuz Darbe Girişimine Karşı Gazi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Demokrasi Mücadelesi", Kitap: TBMM'nin Açılışının 101. Yıl Dönümünde Türk Demokrasi Tarihi Yazıları, Türkiye : Berikan Yayınevi, Bölüm Sayfaları: 219 / 240.
- Erarslan, F. (2023) "15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye Siyasal Kültürüne Etkileri", Kitap: Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapısı Üzerine İncelemeler, Ankara/Türkiye : Nobel Akademik Yayıncılık, Bölüm Sayfaları: 619 / 648,
- Demir,Ş.(2016). 12 Mart Askeri Muhtırası Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1871992>, 17 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Erdem, B., Duman, S. ve Pehlivan, P. (2014). 27 Mayıs 1960 Darbesi Raporu, (https://www.academia.edu/5403733/27_MAYIS_1960_DARBES%C4%B0_RAPORU 13.12.2023, 16 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Erkanlı, O. (1972). Anılar.. Sorunlar... Sorumlular... İstanbul: Baha.
- Eroğul, C. (2003). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, 4.Baskı, Ankara: İmge
- Ertürk, Y. (2023) “27 Mayıs 1960 askeri darbesi, darbe sürecinde silahlı kuvvetler içindeki bölünme ve rekabet”. Türk Dünyası Araştırmaları 134, sy. 264, 1-42. <https://doi.org/10.55773/tda.1121453> adresinden 18 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Gülmez, İ. (2014). 28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Aydemir, Ş. S. (2000). İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, 7.Baskı, İstanbul: Remzi.
- Gezgin, E. (2013), ‘Öncesi ve sonrasıyla 12 Eylül 1980 darbesinin Türk basınındaki yansımaları’ Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edibe Gezgin. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.
- Gökçen, Salim. “İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980)”. Atatürk Yolu Dergisi -, sy. 67 (Aralık 2020): 241-64. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.850488> adresinden 18 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.

- Güven, A. ve Han, E. (2022). 28 Şubat, Bir darbeden çok fazlası, Türkiye siyasetinde Muhafazakârlığın Dönüşümü ve Ak parti, Nobel, Ankara.
- Işık, M. (2019). 28 Şubat süreci hakkındaki iddialar ve Ak Parti'nin sürecin hukuki düzenlemelerini dönüştürme çabası. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 122-135.
- Işık, M. (2023). *Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci Kavramlar, Olaylar, Aktörler*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub205> adresinden 05 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Karataş, İ. (2020). “12 Mart muhtırası ve Nihat Erim hükümeti'nin balyoz harekâtı'nın medyaya yansımaları”. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6, sy. 4, 1574-94. <https://doi.org/10.21551/jhf.832334> adresinden 05 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Karavelioğlu, K. (2007). *Bir Devrim İki Darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, 1.Baskı, İstanbul
- Karatepe, Ş. (1997). *Darbeler, anayasalar ve modernleşme*, İz Yayınları, İstanbul.
- Keskin, H. (2022), “Adalet partisi ve cumhurbaşkanlığı seçimleri”, *Belgi Dergisi*, S.23, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2022/I, ss. 227-251.
- Keskin, Y. Z. ve Akin, G. (2020). 12 Eylül ara rejimi döneminde Türkiye’de siyasi gelişmeler (1980-1983), *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences* Sonbahar Autumn 2020, Sayı Number 26, 703-724 DOI:10.9775/kausbed.2020.037 adresinden 05 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Kıyanç, S. (2020). Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’a İadeitibar Süreci. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 140-162. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.707778> adresinden 05 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Kırkpınar, N. ve Çakmak, F. (2020). “27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi’nden 15 Temmuz darbe girişimi’ne Türkiye’de siyasî yasak ve mahkûmiyetler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 20, sy. 15 Temmuz (Temmuz 2020): 243-80.
- Köse, S. (2010). *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Kurtbaş, İ. ve Soysüren, A. H. (2017). Meflûc devlet idaresinden kudretli devlete: 12 Eylül yönetiminin siyasi kültürü bağlamında anayasa yapım politikası, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, Cilt:27, 63-84.
- Maden, O (2021). “12 Eylül’e Dair Bir Mütalaa” *Devlet Fikir ve Kültür Dergisi*, 5(497):11.
- Milliyet, (1980), *Milliyet Gazetesi*, 7 Eylül 1980.
- Sesli, M. (2019) İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de Laiklik Uygulamaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz, İstanbul/Türkiye: Hiperyayın,
- Özcan, A. (2008). 28 Şubat sürecinin siyasal açıdan neden ve sonuçları, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. Muğla.
- Özçelik, P. K. (2011). “12 Eylül’ü Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66-1.
- CNNTÜRK, (2016), *CNNTÜRK Televizyonu*, 16 Temmuz 2016.
- Topal, N. (2020), 28 Şubat Süreci Öncesi Ve Sonrası Sosyal Bilgiler Programında Yaşanılan Değişimlerin Eğitim Ve Siyaset İlişkisi Bağlamında İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Bursa.
- Toprak, E. (2020). 1982 Anayasası’nın Hazırlanma Süreci. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 177-185.
- Tatlıoğlu, K.(2016). “15 Temmuz Darbe Girişiminin Türk Toplumundaki Post-Travmatik Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme” 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Darbeler ve Tepkiler.

- Tunç, B. ve Akarçay, E. (2022). 12 Mart muhtırası sonrası 1961 anayasası'nda yapılan değişiklikler üzerine bir değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11(3), 1543-1571. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1113973> adresinden 11 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Yılmaz, N. (2012). Bir Postmodern Darbe Portresi: 28 Şubat. Bin Yılın Sonu: 28 Şubat Süreklilik ve Kopuş. (Ed. A. Babacan). (s. 211-237). Pınar Yayınları.
- Yılmaz, L. (2020). Türk siyasal hayatında askeri darbelerin siyasal ve anayasal işlevi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, ss. 203-231. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1209892> adresinden 11 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.